

УДК 342.95 (477)

ХАРАКТЕРИСТИКА СТАДІЙ ПРОВАДЖЕННЯ У СПРАВАХ ПРО ПРИТЯГНЕННЯ ДО АДМІНІСТРАТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ЖОРСТОКЕ ПОВОДЖЕННЯ З ТВАРИНАМИ

Наталія БОНДАРЕНКО,
здобувач

Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

SUMMARY

In the article the problems of bringing in are analysed to administrative responsibility for cruelty with animals on the legislation of Ukraine and some countries of the Independent States. The author determines the necessity of improvement of operating administrative legislation of responsibility for cruelty with animals.

Key words: cruelty with animals, administrative responsibility, administrative penalties.

АНОТАЦІЯ

У статті аналізуються стадії провадження у справах про притягнення до адміністративної відповідальності за жорстоке поводження з тваринами за законодавством України. Автором робляться висновки про необхідність удосконалення чинного адміністративного законодавства, що передбачає порядок притягнення до адміністративної відповідальності за адміністративні правопорушення за жорстоке поводження з тваринами.

Ключові слова: жорстоке поводження з тваринами, адміністративне провадження, стадії адміністративного провадження, адміністративна відповідальність.

Постановка проблеми. Проблема притягнення до адміністративної відповідальності за вчинення адміністративного правопорушення за жорстоке поводження з тваринами зумовлена недосконалістю норм адміністративного законодавства, складності в їх практичній реалізації та неврахування багатьох положень законодавства зарубіжних країн і практики їх застосування щодо захисту тварин від жорстокого поводження.

Жорстоке поводження з тваринами свідчить про спад рівня моральності суспільства, визначає схильність людей до агресивних вчинків і спричинює у майбутньому до злочинної поведінки проти життя та здоров'я вже не тварин, а людей. Головною проблемою розповсюдження жорстокого поводження з тваринами є некарність таких дій через не усвідомлення правоохоронними структурами загрози, що постає для громадської моральності. Соціологічне опитування, проведене автором статті, виявило, що 34% респондентів зазначили, що посилення кримінальної та адміністративної відповідальності за жорстоке поводження з тваринами дасть змогу вплинути на ефективність дій адміністративно-правових санкцій і кримінальних покарань.

Аналіз останніх досліджень. Проблемам притягнення до адміністративної відповідальності присвячено чимало праць провідних учених, зокрема В.Б. Авер'янова, О.М. Бандурки, Д.М. Бахраха, Ю.П. Битяка, С.Т. Гончарука, В.К. Колпакова, В.В. Копейчикова, А.Т. Комзюка, Н.В. Хорошачка та інших. Проте комплексного дослідження проблем адміністративної відповідальності та характеристики проваджень у справах про притягнення до адміністративної відповідальності за жорстоке поводження з тваринами не проводилося.

Метою статті є аналіз і характеристика стадій провадження у справах про притягнення до адміністративної відповідальності за жорстоке поводження з тваринами та надання пропозицій щодо вдосконалення норм, котрі ре-

гламентують порядок здійснення процесуальних дій, які надають можливість виявити адміністративне правопорушення й застосувати встановлені законом заходи та притягнути особу до адміністративної відповідальності.

Викладення основного матеріалу. Справи про адміністративні правопорушення розглядаються, вирішуються в межах адміністративного провадження, що дає змогу винести об'єктивне рішення стосовно справи. Провадження у справах про адміністративні проступки являє собою різновид адміністративного процесу, котрий склався в самостійну процесуальну систему, яка є, по-перше, невід'ємною частиною управлінської діяльності, пов'язаної з правосуддям; по-друге, здійснюється широким колом носіїв юрисдикційних повноважень; по-третє, адміністративно-процесуальна діяльність являє собою найбільш спрощену форму процесуальної діяльності (наприклад, якщо порівнювати з кримінальною або цивільно-процесуальною); по-четверте, адміністративний процес обслуговує лише одну відокремлену галузь матеріального права – адміністративне право. Головним критерієм відмежування проваджень у адміністративному процесі є вид адміністративного примусу [1, с. 46]. В.Г. Перепелюк укаже: «Адміністративний процес – це є розгляд в адміністративно-процесуальній формі справ по обслуговуванню правового статусу осіб у сфері державного управління» [2, с. 19].

При цьому серед науковців відсутній єдиний підхід щодо визначення самого поняття «адміністративне провадження». Зокрема, С.Т. Гончарук зазначає, що «провадження можна визначити як сукупність здійснюваних компетентними суб'єктами на основі закону процесуальних дій щодо вирішення справ про адміністративні правопорушення» [3, с. 59]. Д.М. Бахрах, Е.М. Ренов вважають провадження діяльністю громадських і державних органів, спрямованою на розгляд справ про адміністративні правопорушення [4, с. 5], застосування в разі необхідності адміністративних

стягнень, інші зазначають, що «це певна державно-владна юридична діяльність відповідних органів (службових осіб) при вирішенні індивідуально-конкретних справ про правопорушення» [5, с. 73].

Також С.Т. Гончарук наголошує на тому, що «провадження в справах про адміністративні правопорушення можна визначити подвійно: з одного боку – як урегульований законом порядок здійснення відповідних процесуальних дій, що забезпечують винесення законних і об'єктивних рішень у справах про адміністративні правопорушення, з іншого – як засновану на законі діяльність посадових осіб цих органів щодо розгляду підвідомчих їм справ про адміністративні правопорушення та прийняття рішень щодо них у встановлених законом формі та порядку [3, с. 59].

Основними принципами провадження в справах про адміністративні правопорушення за жорстоке поводження з тваринами є такі: забезпечення законності, гласності, установлення об'єктивної істини у справі, право на захист, презумпція невинуватості, рівність громадян перед законом.

В.М. Самсонов до цього переліку додає такі принципи: забезпечення рівня компетенції, охорона інтересів особи й держави, економічність, національна мова провадження, відповідальність посадових осіб [1, с. 16].

Чинне законодавство України не дає нормативного визначення проваджень у справах про адміністративні правопорушення, що обмежують регулювання його завдань (ст. 245 Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі – КпАП України)), принципів (ст. ст. 248–249) тощо.

Змістом провадження у справах про притягнення особи до адміністративної відповідальності за жорстоке поводження з тваринами є нормативно встановлений комплекс взаємопов'язаних і взаємозумовлених процесуальних дій уповноважених суб'єктів щодо притягнення винної особи до адміністративної відповідальності.

Слід зазначити, що загальне провадження складається з чотирьох стадій:

- порушення адміністративного провадження;
- розгляд справи й винесення постанови;
- оскарження й опротестування постанови;
- виконання постанови про накладення адміністративного стягнення.

Порушення адміністративного провадження являє собою початкову стадію провадження у справах про адміністративні правопорушення щодо жорстокого поводження з тваринами. Ця стадія складається з двох етапів: порушення адміністративної справи й адміністративного розслідування. Сутність цього етапу полягає в тому, що в разі виявлення факту здійснення жорстокого поводження з тваринами, а також при наявності інших підстав компетентні суб'єкти адміністративної юрисдикції приймають рішення, яке має певне об'єктивоване вираження стосовно руху справи про адміністративні правопорушення.

Справа про адміністративне правопорушення може бути порушена тільки тоді, коли для початку руху адміністративної справи є відповідні приводи та підстави.

Ст. 9 КпАП України розкриває загальне поняття адміністративного правопорушення і його ознаки (протиправність, винність, караність). Інші статті Загальної частини КпАП України визначають його склад: об'єкт, об'єктивну сторону, суб'єкт, суб'єктивну сторону (ст. ст. 9–16). Так у ст. 89 КпАП України зазначено, що «жор-

стоке поводження з тваринами, їх мордування або вчинення інших дій, що призвели до їх мучення, каліцтва чи загибелі» [6], є підставою притягнення до відповідальності суб'єкта правопорушення. Єдиною матеріальною підставою порушення адміністративної справи є склад адміністративного правопорушення, що прямо виражається в ст. 247 КпАП України, яка передбачає обставини, котрі виключають провадження у справі про адміністративне правопорушення:

- відсутність події і складу адміністративного правопорушення;
- недосягнення особою на момент учинення адміністративного правопорушення шістнадцятирічного віку;
- неосудність особи, яка вчинила протиправну дію чи бездіяльність;
- вчинення дії особою в стані крайньої необхідності або необхідної оборони;
- видання акта амністії;
- скасування акта, який установлює адміністративну відповідальність;
- закінчення строків накладення адміністративного стягнення (ст. 38 КпАП України);
- наявність самого факту щодо особи, яка притягається до адміністративної відповідальності, постанови компетентного органу;
- смерть особи.

Законодавець, у ст. 255 КпАП України, як зазначає Е.В. Додін, виявив непослідовність, указуючи перелік осіб, уповноважених складати протоколи: в одних випадках він конкретно вказує таких осіб, в інших – про уповноважених на те посадових осіб [7, с. 25]. Для всебічного з'ясування сутності цього положення виникає необхідність звернутися до відомчих нормативних актів. Згідно зі ст. 11 Закону України «Про міліцію», міліції для виконання покладених на неї обов'язків надається право складати протоколи про адміністративні правопорушення, проводити особистий огляд, вилучення речей і документів, застосовувати інші передбачені законом заходи забезпечення провадження у справах про адміністративні правопорушення. Загалом, суб'єктами порушення справи про адміністративне правопорушення щодо жорстокого поводження з тваринами є такі:

- громадський інспектор з охорони довкілля;
- посадові особи підприємств, установ та організацій, що здійснюють охорону, використання й відтворення тваринного світу [6].

Об'єктивованим вираженням факту порушення адміністративної справи є, передусім, протокол про адміністративне правопорушення. Це складний процесуальний документ, що закріплює подію адміністративного правопорушення та слугує процесуальною основою для розгляду справи про адміністративні проступки. Протокол про адміністративне правопорушення є актом порушення справи й вважається головним документом на всіх стадіях провадження, який не тільки закріплює факт і є підставою для його розгляду, а й містить у собі попередню негативну оцінку діяння [8, с. 146].

Ст. 256 КпАП України прямо не передбачає строку порушення адміністративної справи, тобто визначеного проміжку часу, протягом якого після скоєння адміністративного правопорушення складається протокол про адміністративне правопорушення, де міститься послідовний опис протиправних дій, подій, які мають юридичне значення для правильної кваліфікації проступку, що встановлюється безпосередньо особами, котрі засвічують

протокол своїми підписами. Ще до його складання проводяться всі необхідні процесуальні дії: опитування свідків, потерпілих, відбирання пояснень у порушника, особистий огляд і огляд речей. У протоколі фіксуються підсумки розслідування, у результаті яких повноважна особа дійшла висновку щодо необхідності притягнення порушника до адміністративної відповідальності, містяться докази, що підтверджують винуватість особи.

При складанні протоколу про адміністративні правопорушення уповноважена на це посадова особа мусить обов'язково дотримуватися встановлених у ст. 256 КпАП України вимог: дата й місце його складання, посада, прізвище, ім'я по батькові особи, яка склала протокол; відомості про особу правопорушника; місце, час вчинення і суть адміністративного правопорушення; нормативний акт, який передбачає відповідальність за це правопорушення; прізвища, адреси свідків і потерпілих, якщо вони є, пояснення порушника [9, с. 146], інші відомості, необхідні для справи.

Протокол підписується особою, яка його склала, й особою, яка вчинила адміністративний проступок; за наявності свідків і потерпілих протокол може бути підписано також і цими особами.

У разі відмови особи, яка вчинила проступок, від підписання протоколу, відповідно до ч. 3 ст. 256 КпАП України, у ньому робиться відповідний запис.

На стадії порушення справи в необхідних випадках здійснюються адміністративно-процесуальні заходи щодо забезпечення адміністративного провадження.

Згідно зі ст. 260 КпАП України, «у випадках, прямо передбачених законодавчими актами України, з метою ... складання протоколу про адміністративне правопорушення ... допускається адміністративне затримання особи, особистий огляд, огляд речей і вилучення речей і документів». Ці дії здійснюються з метою встановлення особи правопорушника, складання протоколу при неможливості здійснити ці дії на місці, забезпечення своєчасного та правильного розгляду справи, виконання рішення тощо. Відповідно до п. 5 ст. 11 Закону «Про міліцію», міліції надано право затримувати до трьох діб осіб, які вчинили адміністративні правопорушення, для встановлення особи й з'ясування обставин правопорушення з повідомленням про це письмово прокурора протягом 24 годин з моменту затримання. Але щодо притягнення до відповідальності за жорстоке поводження з тваринами в разі неможливості встановлення особи порушника на місці державні інспектори можуть доставляти порушника до місцевих органів внутрішніх справ.

Згідно зі ст. 38 КпАП України, формально протокол про адміністративне правопорушення може бути складений протягом двох місяців з дня вчинення адміністративного правопорушення, а при триваючому правопорушенні – двох місяців з дня його виявлення.

Адміністративну справу неможливо порушити без попередньої кваліфікації скоєного проступку, оскільки кваліфікація обов'язково відображається у відповідному адміністративно-процесуальному документі (протоколі), який є об'єктивним відображенням доказу факту адміністративного правопорушення.

Розглядати справи про адміністративні правопорушення в галузі охорони навколишнього природного середовища, у тому числі й за жорстоке поводження з тваринами, має Інспекція з охорони довкілля.

Основна мета адміністративного розслідування – отримання доказів у справі. Аналіз ст. 251 КпАП України «До-

кази» дає змогу зробити висновок, що будь-які фактичні дані, які є доказами, встановлюються й закріплюються не тільки протоколом, а й іншими документами, які складаються у процесі адміністративного розслідування (пояснення, заяви, довідки тощо).

Отже, докази – це інформація щодо справи, одержана й зафіксована в порядку та за формою, що встановлюється адміністративно-процесуальним законодавством.

КпАП України визначає низку доказів, що можуть бути покладені в основу винесення постанови стосовно справи про притягнення до відповідальності. Аналізуючи нормативно-правову базу щодо жорстокого поводження з тваринами, слід виокремити такі докази в цих справах:

- показання свідків;
- показання особи, що притягується до адміністративної відповідальності;
- речові докази (інспектори мають право проводити фотографування, здійснювати звукозапис, кіно- й відеозйомку як допоміжний засіб для запобігання та розкриття порушень вимог законодавства про охорону навколишнього природного середовища);
- висновки експертів (проведення ветеринарної експертизи щодо викриття жорстокого поводження з тваринами здійснюється спеціальними закладами ветеринарної медицини);
- документи (інспектори можуть подавати запит до органів внутрішніх справ для отримання всіх необхідних документів для вирішення справ).

Установлення такого переліку означає, що інформація, отримана в іншій формі, які б поважні й цікаві факти щодо справи не містила (наприклад, опитування свідка не безпосередньо, а по телефону), не може враховуватись як доказ.

Законодавець не тільки визначає коло доказів, а й установлює засоби їх одержання:

- пояснення (письмові);
- опитування учасників провадження (свідок, потерпілий, особа, яка притягується до адміністративної відповідальності);
- огляд (інспектор має право здійснити особистий огляд речей і документів);
- проведення експертизи тощо.

Доказуванню підлягають вина особи та обставини, що обтяжують або пом'якшують адміністративну відповідальність.

Аналіз положень законодавства свідчить, що більшість правопорушень у галузі охорони навколишнього середовища скоюються тільки з прямим умислом. Обставини, що пом'якшують або обтяжують відповідальність за адміністративне правопорушення, передбачені ст. 34, 35 КпАП України. До пом'якшувальних обставин належать такі: щире каяття винного; відвернення винним шкідливих наслідків правопорушення, добровільне відшкодування збитків або усунення заподіяної шкоди; учинення правопорушення під впливом сильного душевного хвилювання або в разі збігу тяжких особистих чи сімейних обставин; учинення правопорушення неповнолітнім; учинення правопорушення вагітною жінкою або жінкою, яка має дитину, віком до року. Разом з тим законодавець у ч. 2 ст. 34 КпАП України вказує, що орган, який вирішує справу про адміністративне правопорушення, може визнати пом'якшувальними обставини, не зазначені в законодавстві.

До обставин, що обтяжують відповідальність, належать такі: продовження протиправної поведінки, незважаючи на

вимогу уповноважених на те осіб припинити її; повторне протягом року вчинення однорідного правопорушення, за яке особу вже було піддано адміністративному стягненню; вчинення правопорушення особою, яка раніше вчинила злочин; втягнення неповнолітнього в учинення правопорушення; учинення правопорушення групою осіб; учинення правопорушення в умовах стихійного лиха або за інших надзвичайних обставин; учинення правопорушення в стані сп'яніння. Орган або посадова особа, котрі уповноважені складати протокол, залежно від характеру адміністративного правопорушення можуть не визнати ці обставини обтяжувальними.

Отже, орган, який вирішує справу про адміністративне правопорушення, може визнати пом'якшувальними й обставини, не зазначені в законодавстві.

Питання про строки адміністративного розслідування недостатньо урегульоване чинним адміністративно-процесуальним законодавством. Ці терміни тісно пов'язані з термінами розгляду справи про адміністративне правопорушення та накладення адміністративного стягнення.

У справах про притягнення до адміністративної відповідальності щодо жорстокого поводження з тваринами застосовується загальний строк розгляду справи, що становить 15 днів з дня отримання органом (посадовою особою), правомочним розглядати справу, тобто державної інспекції з охорони довкілля, протоколу про адміністративне правопорушення та інших матеріалів справи.

На стадії розгляду адміністративної справи за правопорушення в галузі охорони навколишнього природного середовища виноситься постанова щодо справі, яка приймається й містить у собі такі реквізити: найменування органу посадової особи, який виніс постанову; дату розгляду справи; відомості про особу, щодо якої порушено справу; викладення обставин, установлених під час розгляду справи; зазначення нормативного акта, який передбачає відповідальність за адміністративне правопорушення; прийняте щодо справи рішення. Правильно зазначає В.П. Чабан: «Актом адміністративної відповідальності є вказівка органу адміністративної юрисдикції на застосування адміністративного стягнення, зосередженого в санкції, що охороняє правову норму і регульовані нею відносини, що іменуються постановою» [10, с. 11].

Особливості адміністративного провадження у справах про адміністративні проступки у сфері громадської моралі полягають також у застосуванні певних видів адміністративних стягнень. У ст. 24 КпАП України законодавець передбачив такі адміністративні стягнення: попередження; штраф; оплатне вилучення предмета, який став знаряддям учинення або безпосереднім об'єктом адміністративного правопорушення; конфіскація предмета, що став знаряддям або безпосереднім об'єктом адміністративного правопорушення; позбавлення спеціального права, наданого цьому громадянину; виправні роботи; адміністративний арешт. Крім того, ч. 4 ст. 24 КпАП до інших громадян і осіб без громадянства за вчинення адміністративних проступків передбачено такий захід адміністративного примусу, як видворення за межі держави. З переліку цих стягнень за проступки у сфері громадської моралі передбачено такі покарання: попередження, штраф і конфіскацію.

Адміністративні стягнення: попередження та штраф – застосовують тільки як основні, тобто застосовуються тільки самостійно, конфіскація ж (ч. 2 ст. 25 КпАП України) може застосовуватись як самостійно, так і водночас із основним стягненням.

Щодо справи про адміністративне правопорушення інспектор виносить постанову про накладення штрафу від трьох до семи неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Постанова оголошується негайно після закінчення розгляду справи. Копія постанови протягом трьох днів вручається або надсилається особі, щодо якої її винесено, а також потерпілому на його прохання.

Особливістю дотримання законності під час провадження адміністративних справ є право на оскарження або опротестування постанови щодо справи, яке може бути здійснене як особою щодо якої винесено, так і потерпілим. Як зазначають фахівці-адміністративісти [3, с. 29], на відміну від інших стадій провадження у справах про адміністративні проступки, стадія перегляду є факультативною, необов'язковою.

Скарга подається до інспекції протягом десяти днів з дня її винесення. У разі пропуску зазначеного строку з поважних причин, вона може бути постановлена за заявою особи органом, правомочним розглядати справу.

Постанову щодо справи про адміністративне правопорушення за ст. 89 КпАП України може бути оскаржено у вищій орган (вищій посадовій особі) або в суд, рішення якого є остаточним.

Постанову щодо справи про адміністративні правопорушення може бути опротестовано прокурором. Унесення протесту зупиняє виконання постанови до його розгляду.

Скарга, протест на постанову розглядаються в 10-денний строк з дня їх надходження правомочним органом (ст. 292 КпАП України), який приймає одне з таких рішень:

- залишає постанову без зміни, а скаргу або протест без задоволення;
- скасовує постанову й надсилає справу на певний розгляд;
- скасовує постанову й закриває справу;
- змінює захід стягнення в межах, передбачених нормативним актом про відповідальність за адміністративне правопорушення, для того щоб стягнення не було посилено (ст. 293 КпАП України).

Кожне рішення щодо скарги або протесту протягом трьох днів надсилається зацікавленим особам. Рішення щодо скарги може бути опротестоване прокурором у вищій орган.

Слід також зазначити, що КпАП України передбачає, що місцевим загальним судам, як і адміністративним, підсудні всі адміністративні справи з приводу рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів владних повноважень щодо справ про притягнення до адміністративної відповідальності.

Постанова про накладання адміністративного стягнення є обов'язковою для виконання державними і громадськими органами, підприємствами, установами, організаціями, посадовими особами та громадянами.

Одним з основних загальних положень виконання постанов щодо накладення адміністративних стягнень є їх обов'язковість для виконання відповідними державними і громадськими органами, підприємствами, установами й організаціями, громадянами [11, с. 98]. Постанова підлягає виконанню з моменту її винесення. Не підлягає виконанню постанова щодо накладання адміністративного стягнення, якщо її не було звернуто до виконання протягом трьох місяців з дня винесення, за винятком випадків відстрочки виконання постанови, коли перебіг строку давності зупиняється, а також у разі розгляду скарги або протесту.

Усі питання, пов'язані з виконанням постанови про накладення адміністративного стягнення, вирішуються інспектором з охорони навколишнього середовища.

Ст. 301 КпАП України передбачає відстрочку виконання постанов у вигляді штрафу. Інспектор, який виніс постанову про накладення адміністративного стягнення, може відстрочити її виконання на строк до одного місяця.

Висновки. Законодавче регулювання адміністративної відповідальності за жорстоке поводження з тваринами, як правило, передбачає застосування штрафних санкцій. Враховуючи, що головною метою адміністративно-правових стягнень є виховання порушника, тобто формування в нього законослухняної поведінки [12, с. 343], і при цьому головний виховний вплив спричиняється на порушника при виконанні окремих стягнень, необхідно, на нашу думку, переглянути розуміння змісту адміністративних санкцій, що застосовуються за жорстоке поводження з тваринами. Охарактеризувавши стадії адміністративного провадження про притягнення до адміністративної відповідальності за жорстоке поводження з тваринами, слід звернути увагу, що розгляд таких справ здійснюється за загальним правилом, але провадження в цих справах здійснюється відповідною інспекцією з охорони довкілля й посадовими особами підприємств, установ та організацій, які відповідають за охорону, використання й відтворення тваринного світу.

Список використаної літератури

1. Самсонов В.Н. Административное законодательство: понятие, содержание, реформа / В.Н. Самсонов. – Х. : Основа, 1991. – 209 с.

2. Перепелюк В.Г. Поняття і принципи адміністративного процесу: питання теорії : автореф. дис. к. ю. н / В.Г. Перепелюк. – Х., 2000. – 167 с.

3. Гончарук С.Т. Адміністративна відповідальність за законодавством України / С.Т. Гончарук. – К., 1995. – 78 с.

4. Бахрак Д.Н. Производство по делам об административных правонарушениях / Д.Н. Бахрак, Э.Н. Ренов. – М. : Знание, 1989. – 187 с.

5. Анджієвська В.С. Нове законодавство про адміністративні правопорушення / В.С. Анджієвська, І.А. Тимченко. – К. : Політвидавництва України, 1987 – 130 с.

6. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 7 грудня 1984 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://rada.gov.ua>.

7. Додін Е.В. Гарантії законності адміністративної відповідальності / Е.В. Додін. – К., 1976. – 85 с.

8. Іващенко В. Деякі проблеми боротьби з проституцією в Україні / В. Іващенко // Предпринимательство, хозяйство и право. – 1999. – № 4. – 79 с.

9. Бандурка О.М. Адміністративний процес : [підручник для вищих навчальних закладів] / О.М. Бандурка, М.М. Тищенко. – К. : Літера ЛТД, 2002. – 237 с.

10. Чабан В.П. Акти адміністративного примусу в діяльності міліції України : автореф. дис. ... к. ю. н. / В.П. Чабан. – К., 2001. – 21 с.

11. Анджієвський В.С. Нове законодавство про адміністративні правопорушення / В.С. Анджієвський, І.А. Тимченко. – К. : Політвидав України, 1978. – 121 с.

12. Удод М.В. Правове регулювання адміністративних стягнень / М.В. Удод, Ю.Г. Рябчиць // Вісник Донецького національного університету. Серія В «Економіка та право». – 2010. – Вип. 1. – С. 343.